

HAJDU TIBOR

Polányi Károly a londoni magyar antifasiszta mozgalomban

Polányi Károly 1933-ban Bécsből Londonba költözött, s ez azt jelentette, hogy megszakadtak a kapcsolatai a magyar politikai emigrációval és a tudományos munkára koncentrálhatott. Ideje volt rá, mert állást nem kapott. Alkalmi előadásokat tartott, Londonban és vidéken munkásoktatásban vett részt, ami sovány megélhetést nyújtott, hiszen vele élő kislányát is el kellett tartania. Felesége csak 1936-ban csatlakozott hozzájuk. 1940-ben amerikai meghívást kapott; Londonba 1943-ban tért vissza és ott élték 1947-ig.

Különösek ezek a londoni háborús évek, egyebek közt azért is, mert Polányiék ott-tartózkodásuk idejére visszatértek abba a közegbe, amelytől tudatosan szakadtak el: a befelé forduló, egymással heves és többnyire értelmetlen vitákat folytató magyar politikai emigránsok közegébe. Ha egyszer megírják az 1918/19-es forradalmak utáni magyar emigráció történetét, abból kiderül, hogy az járt jól egyénileg is és az tudott maradandót alkotni, aki Budapest kultúrájában tanult és nőtt fel, élvezte a „második reformnemzedék” szűk körű, de magas színvonalú társaságát, majd mielőbb kivált abból, hogy beilleszkedjen egy idegen, de gazdag és fejlődőképes, egészséges lelkületű közösségbe. Polányiék tudatosan törekedtek erre, akárcsak jó néhány más világhírű vagy legalább a szakterületén jóhírű, az itthon maradtaknál ma a nemzetközi tudomány és kultúra világában sokkal ismertebb és többnyire ténylegesen is eredményesebb sorstársuk. A londoni „hazatérés” új konfliktusokkal terhes kitérő volt.

Londonban az első világháború után nem képződött olyan jelentős magyar politikai és gazdasági emigráció, mint Franciaországban, Bécsben és Németországban, Szovjet-Oroszországban, az USA-ban, és egyes utódállamokban. Az akkori angol *establishment* ha nem is ellenséges, de kevésbé befogadó a jövevényekkel szemben – kivételképpen említethetünk olyan sikeres emigránst, mint Korda Sándor. Az 1938 utáni új há-

borús emigráció aránylag csekély számú, nagyrészt zsidó, legalábbis a nürnbergi törvények és magyar másolataik szerint zsidó származású emberből állt, akik nem a gazdagok és befolyásos hazai vagy más kapcsolatokkal rendelkezők közül jöttek. A közülük tartozó Havas Endre kifejezése szerint megváltó és nem pénzváltó zsidók voltak.

Két közismert példára utalnék még a sikeres kivételek közül. Hatvany Lajos gazdag volt és befolyásos, de óvatosan távol tartotta magát honfitársaitól és antifasiszta mozgalmaitól; nem is Londonban, hanem az exkluzív Oxfordban élt, Károlyi Mihállyal barátkozott ugyan, de csak sznobizmusból. Miután Oxfordban nem kapott katedrát, és 1944 vége felé bizonyos volt, ki nyeri meg a háborút, már nyíltan szolidarizált az antifasisztákkal. A háború után hazatért és jól beilleszkedett a népi demokratikus valóságba – Szabó Zoltán pesti hírei szerint 1949 végén már azzal dicsekedett, hogy ő az egyetlen londoni emigráns, akit nem börtönöztek be. Igaz, miért is tették volna?

A szintén sikeressé lett Koestler Artúr azzal az elhatározással érkezett Londonba, hogy Joseph Conrad példáját követve angol íróvá alakul át. Megmaradt „egzotikus” tematikájánál ő is, hisz azt szereti az angol olvasó, de mint finom angol úrhoz illik, leereszkedő sajnálattal kezelte barbár kontinentális hőseit. A minél gyorsabb anglicizálódás érdekében csak angolul beszélt, és magyar ismerőseivel, így az általa nagyra becsült Károlyi Mihállyal is angolul levelezett. Igaz, bekapcsolódott Károlyi antifasiszta csoportjának tevékenységébe és aktívan részt vett működésében, sőt rávette új kiadóját, Jonathan Cape-et, hogy jelentesse meg Károlyi új memoárkötetét, ha majd egyszer elkészül. Így is történt, mert amibe Koestler belefogott, abból siker lett. Azért említem ezt, mert Károlyi és Koestler együttműködése nem közismert; egyikük sem tér ki erre számos memoárjában; Károlyiné sem, pedig nagyra becsülte Koestler írásait.¹ Maguk alkotta történetükbe azonban kölcsönösen nem illettek bele.

A kevés emigránsnak csak kis része volt politikailag aktív, ennek ellenére több csoportra oszlottak, amelyek – mondhatni – azért álltak egymással kapcsolatban, hogy viszálykodhassanak. Többször megkísérelték az összefogást, de ennek eredménye csak az lett, hogy még jobban összevessztek. Látszólag leképezték a hazai politikai palettát, de itthoni megfelelőihez kevés közük volt. Az ügyes és mozgékony kommunista csoport magyát szlovákiai magyar zsidók adták. A szociáldemokraták kevesen voltak, de azért őrizték önállóságukat, viszont a hazai SZDP-vel nem

¹ Koestler és Károlyi levélváltásait lásd Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 704. f. 77., 127. ő. e. – Néhány levél megjelent újabban: *The Hungarian Quarterly*, 2003. tél, 98–103.

volt kapcsolatuk, Károlyihoz a Stockholmban élő Böhm Vilmos közvetítésével közeledtek. Az úgynevezett Szabad Magyarok (*Free Hungarians*) a baloldal szemében horthystáknak számítottak, noha ők Horthy elől menekültek, akinek nem kellett; a húszéves emigrációban a magyar rögválóságtól elszakadt baloldaliakkal azonban nehezen jutottak közös nevezőre, még Buday György sem, aki itthon valójában baloldali volt.

Károlyi Mihály 1938-ban elhatározta, hogy befejezi az aktív politizálást, amire Angliát alkalmas színhelynek tartotta. (Emellett a háború fenyegető közeledése is hozzájárult ahhoz, hogy elhagyja a zajos Párizst.) A világháború kitörése után mégis úgy érezte, hogy valamit tennie kell a náciizmus ellen, de nem tudta eldönteni, hogyan. Kommunista kapcsolataival szakított a moszkvai perek után, az októbrista emigráció régen szétesett. Minden baloldalisága ellenére habitusában arisztokrata maradt, és amikor talált egy másik baloldali gróft Lónyay Károly személyében, először vele próbált magyar antifasiszta mozgalmat indítani. Szervezőnek Lónyay gróf sem volt jobb Károlynál, de idővel felszínre kerültek kalandor vonásai, és Károlyi nagy nehezen szakított vele. Oxfordban, ahol 1938–1939-ben élt, talált ugyan egy magyar bárót Hatvany Lajos személyében, össze is barátkoztak, de mint már említettem, utóbbi nem volt hajlandó nyílt politikai tevékenységre.

A Szabad Magyarokkal kapcsolatban arra gyanakodott, hogy nem szakítottak teljesen a Horthy-rendszerrel, különben sem voltak grófok, csak vegyes származású dzsentrik. A kommunistáktól sokáig távol tartotta felháborodása Sztálin pereit és Hitlerrel való füstbement flörtje miatt, a londoni magyar kommunisták viszont, bár kevesen voltak, a nagy világpárt részeként egyenrangú félként akartak tárgyalni vele. Így azután a sikertelen együttműködési kísérletek után megalakította saját, kislétszámú Új Demokratikus Magyarországi Mozgalmát, majd ennek klubját (A Demokratikus Magyarország Barátai), amely – Károlyiné szervezésében – főleg az angol értelmiséget igyekezett megnyerni a reménybeli új Magyarország támogatására.

Károlyi londoni csoportjában, néhány személyes híve mellett (Pobuda Tivadar, Benjamin Ferenc), jellegzetesen olyan *volt* kommunisták vettek részt, akik valamiért szakítottak a párttal vagy az zárta ki őket, de megőrizték radikális baloldaliságukat. Utóbbiakhoz tartoztak Károlyi mozgalmának titkárai; a forradalom nagyváradi főispánja, Katz Béla, a fiatal Kellermann Zoltán és Havas Endre (nagyrészt utóbbiról mintázta Koestler *Megérkezés és elutazás* című regényének főhősét), valamint maga Koestler is.

Károlyi Mihály, a magyar emigráció élén haladó lidércfény, ellenállhatatlan vonzerőt gyakorolt azokra, akiknek szürke alkonyát még a forra-

dalom vörös napja ragyogta be, hogy mindig újra csalódjanak – heroikus, de – a folyamatos, mindennapos munkára alkalmatlan egykori vezérükben.

Egykori eszményképük varázsa alól a régi antimilitaristák, Polányi Károly és Duczynska Ilona sem vonhatták ki magukat. 1943 júliusában érkeztek vissza három évi ott-tartózkodás után Amerikából Londonba,² és Polányi novemberben már előadást tartott Károlyiné klubjában Amerika valóságáról (ugyanabban a hónapban ugyanott tartott előadást Koestler is). Duczynska formálisan is csatlakozott Károlyi mozgalmához, Polányi szimpatizánsként támogatta, hasonlóan más baloldali londoni magyarokhoz (mint Ignotus Pál, Korda Sándor, Kabos Ilonka, Káldor Miklós, hogy csak néhány ismert nevet említsek). Polányi és Duczynska jó kapcsolatban volt a kommunista Magyar Klubbal, segített a Károlyi és a klub közti feszültség enyhítésében. Károlyi viszont a magyar problémák megértésében segítette Polányiékát.

„[A] Horthy-Magyarországot mi olyan elkeseredéssel és gyűlölettel néztük – nyilatkozta később Duczynska –, hogy szinte Magyarországtól szakadtunk el jó időre. [...] Károlyiék vittek minket vissza a magyarországi valóságba. Mert egy hosszú emigrációs élet után az ember mégis elszakad. És három ember, Károlyi Mihály, Katinka és Havas Bandi voltak azok, akik minket újra magyarokká tettek, nem is mondhatnám másképp.”³

Aktív politizálással Polányi már régen nem foglalkozott. Ekkor fejezte be alapművét, a *Great Transformation*-t, s teljesen a kutatásnak és a tanításnak szentelte magát.⁴ Ám neki és feleségének is természetes volt, hogy Károlyihoz csatlakozzanak, akit a második világháború éveiben a távolból aktívan támogatott Polányi igazi szellemi vezére, Jászi Oszkár is. Jászi fel is szólította Polányit, hogy álljon Károlyi mellé:

„Fontosnak tartanám, ha K-val átbeszelnéd a helyzetet, s igyekeznél őt közelebb hozni a realitásokhoz. [...] Ugyanis a végső probléma nem az (ahogyan Te írtad), hogy Magyarország a szovjet szférába fog-e tartozni (ami iránt alig lehetnek kételyek), hanem az, hogy van-e lehetőség arra nézve, hogy Magyarország még ebben az érdekszférában is nyugati

² Polányi életútjának adatait bővebben lásd Gyurgyák János tanulmányában és bibliográfiájában (*Polányi Károly*. Szerk.: GYURGYÁK János. A bibliográfiát összeállította: BÓNA Márta–GYURGYÁK János. Magyar Szociológiai Történeti Füzetek 2. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1986.), Dalos György Duczynska-életrajzát (*A cselekvés szerelmese*. Kossuth, Budapest, 1984.); Duczynska Ilona írásaiban: Polányi Károly. 1886–1964. *Századok*, 1971/1.; Polányi Károly. Jegyzetek az életútjáról. *Magyar Filozófia Szemle*, 1971/5–6. 763–767.

³ Idézi DALOS György: i. m. 128.

⁴ POLÁNYI Károly: *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. (Második, átdolgozott kiadás.) Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

jellegét és legjobbjaink humanista lelkét fenntartsa. És félek, hogy K-nak nincs érzéke eme probléma iránt.”⁵

1944. március 19-e vízválasztó volt az emigrációban is. A Sztójay-rezsimet a Szabad Magyarok is határozottan elutasították, minden egyértelművé vált legalább egy évre, s ez egységessé tette a londoni emigrációt; a szokásos veszekedések már inkább személyi, mint politikai jellegűek voltak. 1944 áprilisában a brit külügyminisztérium sürgetésére megalakult az Angliai Magyar Tanács (AMT), amely emigráns kormány-nak nem számított ugyan, de a brit kormány a magyar antifasiszta emigráció csúciszerveként kezelte: május 2-án követei útján közölte szövetségeseivel, hogy megalakult az angliai magyarok egységfrontja, s Lord George Hall külügyminiszter-helyettes hivatalosan fogadta Károlyit.⁶

Az Angliai Magyar Tanács alakuló gyűlését 1944. április 23-án tartották, mintegy 800 résztvevővel. Károlyi Új Demokratikus Magyarorszáért Mozgalmát a Tanácsban Duczynska Ilona, Polányi Károly, Havas Endre és Kellermann Zoltán képviselte. (Maga Károlyi a Tanács elnöke volt.) Kellermannal ellentétben, akinek szektás vonásaihoz heves, lobbánékony természet járult, Polányiék és Havas a tagszervezetek együttműködését igyekeztek erősíteni – néha Károlyival szemben is.

Polányi azonban túlságosan önálló gondolkodó volt ahhoz, hogy bárkivel és bármivel teljesen egyetértsen. Jászi Oszkárnak 1944. július 13-án írt levelében részletesen kifejtette: nem ért egyet azokkal, akik nem tudják elfogadni, hogy Magyarország a háború után a szovjet érdekszférához tartozzon.

„... amennyiben regionalizmusról lehet beszélni, tekintsük a Dunát orosz régiónak [...] Magyar szempontból ez a csehekhez igen hasonló külpolitikai vonalat kíván: úgy ők, mint a magyarok orosz orientációt kell hogy kövessenek, de egyben a legnagyobb súlyt helyezve arra, hogy Nyugat felé az ablakot nyitva tartsák, úgy gazdasági, mint kulturális szempontból. De e két célt összeegyeztetni nem az ún. hatalmi egyensúlyi módszer követése útján kell, hanem ellenkezőleg, azáltal, hogy katonai és külügyi tekintetben feltétlen orosz orientációt fogadjanak el, ami azután teljesen összeegyeztethető a Nyugat felé nyitva tartandó ablakkal [...] a csehek és a magyarok ilyen gazdasági és kulturális függetlensége orosz érdek is.”⁷

Így gondolta akkor sokakkal együtt Károlyi is, aki 1947–1949 között párizsi követként ezt a megoldást próbálta elfogadtatni; és elméletben

⁵ *Jászi Oszkár válogatott levelei.* Szerk.: LITVÁN György–VARGA F. János. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990. 463. (1943. augusztus 18.)

⁶ Minderről bővebben lásd HAJDU Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1978. 484–485.

⁷ Idézi GYURGYÁK János: i. m. 68–69.

persze nem lett volna akadálya Magyarországnak vagy Csehszlovákiának „finnesítésének”, amivel a Szovjetunió Polányi logikája szerint csak nyert volna. Csakhogy Moszkvában Sztálin logikája érvényesült, és ezt Jászi jobban értette: arra figyelmeztette válaszeleveníben Polányit, hogy az orosz érdekszférába került Magyarország aligha őrizheti meg máságát, nyugatiaságát. Ez a kérdés 1944 végére még inkább előtérbe került, ahogy kialakultak az új hatalmi szférák körvonalai és romlottak Magyarország relatív mozgásszabadságának esélyei. A háború végére sokan azok közül is, akik addig rokonszenveztek a Vörös Hadsereg hősi küzdelmével, megsejtették, hogy Sztálin mást ért érdekszférán, mint nyugati szövetségesei.

Károlyi szűkebb csoportján belül ilyen volt elsősorban Koestler; az ő nyílt új orientációja, a *Sötétség délből* megjelenése élezte az ellentéteket. Károlynénak tetszett a könyv, Károlyi elismerte igazságait, de úgy látta, hogy egy nagyobb igazság érvényes: az antifasiszta koalíció fenntartása. „Hogy az úgynevezett »forradalmi« likvidáció Thermidort jelenti? – írta 1945. március 21-én egy amerikai hívének, Hajnal Jenőnek Koestler könyvéről. – Betű szerint ez a vád helytálló, mint ahogy betű szerint a moszkvai perek vádlottainak igazuk volt. Az élet értelmében azonban nem.”⁸ Havas Endre azt válaszolta Károlynénak, aki neki a könyvet ajánlotta: „Koestlert el fogom olvasni, de nem most. Félek, hogy ha most olvasnám el, a kelleténél jobban gyűlölném.”⁹ Polányiéék akkor kétségtelenül osztották Károlyi véleményét, sőt miután hangos töprengéseit ingadozásnak hitték, befolyásolni próbálták őt „a jó irányban”.

Károlyi és hívei a nyilvánosság előtt örömmel üdvözölték a debreceni ideiglenes kormányt, de bizalmas beszélgetéseikben tele voltak kételyekkel: mi lesz Magyarországgal? A katonai felszabadítás a náci szellemi fertőzéstől is megszabadít? Sztálin ismert cinizmusával nem fog-e a gyenge demokratikus erők és a még gyengébb kommunista párt helyett a köpönyeget váltó tegnapi horthystákra, Horthy tábornokaira támaszkodni? Ilyen kételyei Polányinak is voltak, erre utalt Havas, mikor a német kapituláció után azt írta Károlynénak: „Azt hiszem, ilyenkor nem szabad Polányi-féle elméleteket gyártani, és legalább egy hétig örüljünk annak, hogy Németország minden őrlületével együtt a porban hever.”¹⁰

Polányi azonban saját politikai kételyeinél fontosabbnak tartotta, hogy Károlyi – belső vívódásain felülemelkedve – egyértelműen támogassa az új magyar demokráciát, és mielőbb térjen haza. A vita akkor vált ellen-

⁸ Károlyi Mihály levelezése. 1945–1949. V. k. Szerk.: Hajdu Tibor. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 64.

⁹ Uo. 93.

¹⁰ Uo.

tétté, amikor az Angliai Magyar Tanács 1945. január 15-i ülésén – Károlyi távollétében – heves szóváltás keletkezett mozgalmának két képviselője, Kellermann Zoltán és Duczynska Ilona között az ideiglenes kormány megítéléséről. Kellermann nem a legjobb helyen szellőztette meg erős kételyeit a tábornokok kormányával szemben, Duczynska ez ellen tiltakozott és a vitában hivatkozott a Károlyi mozgalmának választmányi ülésén elhangzottakra, ahol ő és Polányi védelmükbe vették a magyarországi fejleményeket, kvázi a Miklós Béla-kormányt – Károlyival és Kellermannal szemben.

Duczynska ezzel valóban hibát követett el, ha nem is nagy hibát, hiszen az ilyen emigráns viták úgysem szoktak titokban maradni, és az ideiglenes kormányt illető kételyek, ha más-más hangsúllyal is, mindegyik magyar csoportban felmerülhettek. Hibáját azonban tetézte azzal, hogy Polányival közös levelet írt az ülés után Károlynak, amelyben túlzó következtetéseket vont le Károlyi aggályaiból, és felszólította őt: ha nem tud a kommunistákkal együttműködni, nem tudja egyértelműen támogatni az ideiglenes kormányt, vagyis „ha Ön most nem a történelem által megszabott egyedül lehetséges úton kapcsolódik be az elkövetkezendő nagy döntésekbe, akkor *jobb, ha ma válik ki a magyar fejlődésből, mint amikor már késő*. Mint annyi nagy ember emlékéből, aki az utolsó nagy fordulatot eltévesztette, az Ön emlékéből sem maradna meg akkor semmi”, mert „nem volt elég nagy ahhoz, hogy végig szolgálja a saját eszméinek győzelmét”.¹¹

Amikor Károlyi értesült a Magyar Tanács ülésén elhangzottakról, majd megkapta Duczynskáék levelét, dühös válaszlevélben szólította fel Duczynskát, hogy tartsa távol magát mozgalmától és ne képviselje azt az AMT-ban. Károlyi hirtelen haragja és felszólítása mindenképpen túlzott volt, már csak azért is, mert Duczynska múltja még tőle is több tiszteletet érdemelt volna.

Duczynska magyarázó levelet írt, amelyet Polányi is ellenjegyzett. Ám ezzel csak olajat öntött a tűzre, mert kifejtette, hogy Kellermann káros befolyásától félti Károlyit, továbbá ismét azt tanácsolta neki, hogy ha kételyeit nem tudja legyőzni, inkább fejezze be politikai tevékenységét.

Károlyi most már igazán megsértődött: nincs szüksége sem Kellermann, sem Polányiék politikai tanácsaira, és jobb lesz, ha utóbbiak hagynak fel a politizálással – válaszolta. Talán azért nevezi Duczynska gengszternek Kellermann, mert Vörös vezérezredest „átállása ellenére sem tartja tizenhatpróbás demokratának és fasisztafalónak”. Ezzel együtt

¹¹ Uo. 27–28.

Kellermann kirohanásait sem helyesli – írta Károlyi, majd kifejtette:

„Mindent összevetve, minthogy Ön így ítéli meg a helyzetet és engem »gangszter módszerekkel« azonosít, nem képviselheti tovább a vezetés alatt álló mozgalmat. Nem lehet a felelősséget »tanácsadókra« hárítani, mert akár tetszik, akár nem tetszik, a Mozgalom és a Tanács politikáját elsősorban én szabom meg. Kérem tehát, hogy vonja le a következtetéseket, és mondjon le a New Democratic Hungary Movementben betöltött választmányi tagságáról, és egyben mondjon le arról, hogy a mozgalmat a Tanácsban képviselje.”¹²

Másnap Polányi válaszolt, a sértett férj minőségében is. Hangsúlyozta, hogy ő maga nem tagja Károlyi mozgalmának, csak támogatója, Károlyi bizalmával soha vissza nem élt, és tanácsai talán értek valamit. Kellermann viselkedését elítéli, úgymond: „nem első eset, hogy egy elvhű fanatikus megengedhetetlen eszközöket választ. [...] Politikai intervencióra, persze, ezek után magamat feljogosítva nem érzem, és ilyennel alkalmatlankodni nem fogok. [...] Egyre kérem Elnök Urat. Akármennyire úgy éreznék is, hogy tévesen ítélem meg a politikai helyzetet, egy percig se kételkedjék bennem. Ön huszonöt év óta az első ember, akihez csatlakoztam. Ezen én már nemigen fogok változtatni.”¹³ Polányi lojalitását mutatja, hogy éppen összeveszésük napjaiban bejelentette Károlynak mint a Magyar Tanács elnökének, hogy Ripka csehszlovák külügyminisztertől megbízást kapott egy tanulmány írására a regionalizmus és Közép-Kelet-Európa politikai és gazdasági problémáiról, és kérte: „e levél tartalmát tudomás végett a Tanácsnak bejelenteni szíveskedjék.”¹⁴

Duczynska külön levélben fejezte ki sajnálkozását. Egyben a demokrácia nevében leszögezte, hogy őt a Magyar Tanácsból Károlyi nem válthatja le, azt csak a mozgalom választmánya teheti meg. A probléma és vele a harag is hamarosan elmúlt: a Tanács április 25-én kimondta feloszlását. Éppen Károlyi ragaszkodott ehhez, mondván: miután van már demokratikus magyar kormány, a londoni Tanács annak munkáját ne keresztezhesse.

Polányi ezzel valóban befejezte politikai aktivitását – ha ugyan ez annak nevezhető –, és a számára sokkal eredményesebb tudományos tevékenységnél maradt. Károlyiról azonban még írt egy méltatást az 1946. januári *Slavonic Review*-ban, ami Jászi tetszését is elnyerte. Károlyi ezt barátságos levélben köszönte meg, de még egyszer utalt a hazai fejlemé-

¹¹ Uo. 27–28.

¹² Uo. 29.

¹³ Uo. 31–32.

¹⁴ Uo. 32–33.

nyekkel kapcsolatos aggályaira, főleg a magyar kommunisták álságos „kokárdapatriotizmusával” kapcsolatban.¹⁵ Mint írta, hamarosan hazalátogat, de csak néhány napra – tudjuk, hogy nem egészen így sikerült.

Polányi hosszú levélben válaszolt, amelyben viszont elhatárolta magát azoktól, akik Károlyi hazatérését feltételekhez akarnák kötni, és megismételte egykori bírálatát: Károlyi nem állt ki elég határozottan az új magyar demokrácia mellett. „Ki tudja, az egy Károlyi Mihály talán megfordíthatta volna a kelet-európai helyzet mérlegét. [...] A magyar kommunisták tüntető kokárdás ultranacionalizmusa se nem ízléses, se nem okos. Az orosz politikát nehezebb megítélni” – fejezte be, kifejtve a maga Duna-völgyi koncepcióját.¹⁶ Polányi nem csak másokat akart rávenni a hazatérésre, 1946-ban levelezett a budapesti Tudományegyetem akkori vezetésével egy kurzusra való meghívása tárgyában, de mint jó néhány más világhírességre, „akinek ifjúságát a magyar sors formálta”,¹⁷ rá sem tartott igényt a kis haza. Katedrát végül New Yorkban kapott.

Polányi Károly 1947-ben elhagyta Angliát – és egyben Európát, miután meghívást kapott a New York-i Columbia Egyetemre. Kapcsolata Károlyival és háború alatti angliai magyar társaival nem szakadt meg. Erre mutat, hogy mikor Amerikában nehézségei támadtak (mint ismeretes, Duczynska nem kapott az USA-ba beutazási engedélyt, ezért Polányi Kanadából járt New Yorkba tanítani), ismét felmerült benne a hazatérés lehetősége, ha tanszéket kap Budapesten. Károlyihoz fordult tanácsért, akinek nevében londoni titkára, akkor a párizsi követségen tanácsosa, Havas Endre biztosította Polányit:

„... módomban volt Ilonával az ügyet töviről hegyire átbeszélni. Az Elnök Úr azonnal felterjesztést fog tenni ügyedben, ami annál is inkább könnyebben megy, mert visszafelé jövet Londonban találkoztam Heltai-val,¹⁸ aki szintén nagyon pártolja ezt az elgondolást. El sem mondhatom, hogy mennyire örülünk elhatározásodnak. Hiába, mégis csak ott-hon a legjobb!”¹⁹ Károlyi Polányi meghívása ügyében Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordult, de a vasszüggöny lassan leereszkedett és Polányi Károly a túloldalon maradt.

¹⁵ Uo. 255–256.

¹⁶ Uo. 261–263.; 289. Károlyi már megbékélt, barátságos hangú 1946 júliusi levele Duczynskához.

¹⁷ Polányi szavai önmagáról. Idézi DUCZYNSKA Ilona: *Polányi Károly. Jegyzetek az életútjáról*. I. m. 767.

¹⁸ Heltai György 1948-ban a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, az MKP külügyi bizottságának titkára, 1949–1954-ben börtönben ült. 1956-ban a Nagy Imre-kormány külügyminiszter-helyettese, 1958–1964-ben a brüsszeli Nagy Imre Intézet igazgatója; végül ő is az USA-ban lett egyetemi tanár.

¹⁹ Havas Endre levele Polányinak, 1948. június 22. Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár 212. fond (Polányi-hagyaték) 362. egység, eredeti.